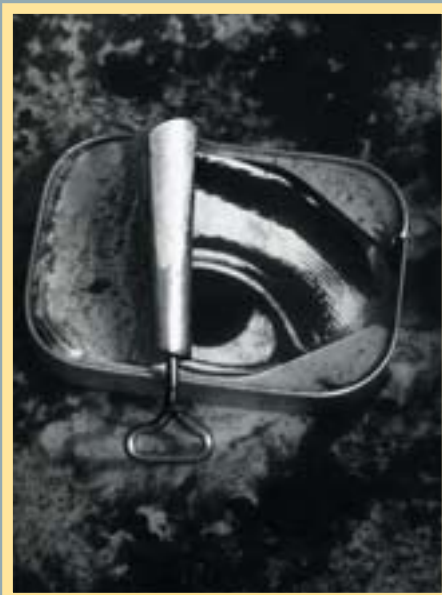

Víte, kde leží *Sirague City*?

Surrealistický fotograf českého původu **Vilém Kříž** je zastoupen v mnoha významných muzeích na světě. U nás ale zůstal takřka neznámý.

Tajemství moře

Tmavé lidské oko hledělo z pootevřené krabičky od sardinek. Pak mrklo, ale hned se zase utkvěle zadívalo z velkého okna na Vltavu. Tohle se přihodilo právě před dvaceti lety – za horkého letního poledne roku 1989 na vernisáži výstavy, která se konala v pražském Mánesu ke 150. výročí vynálezu fotografie. Pod snímkem byl jako autor uveden Vilém Kříž, Američan českého původu, jeden z posledních pravých surrealistů, jak ho označil americký kritik Thomas Albright.

Surrealismus, umělecký směr, v němž skutečnost a sen představují spojitě nádobu, prosadili do fotografie ve třicátých letech minulého století hlavně malíři. Za všechny uveďme magické fotografie Mana Raye nebo Jindřicha Štyrského. Říká se dokonce, že fotografická a nikoli malířská díla představují nejvýznamnější příklady světového surrealismu.

Fotografie, jako když naděře

Jedním z dalších reprezentantů české surrealistické fotografie byl Jaromír Funke, přední postava tehdejší pražské fotografické avantgardy. Právě on byl učitelem a přítelem Viléma Kříže, autora obrázku oka z krabičky. Chodili spolu na procházky ponouřou protektorátní Prahou. Fotografovali výrazy barokních světců, pili pivo na Malé Straně U Kocoura.

Křížovi bylo tehdy kolem dvaceti, byl vybaven starou linhofkou, kterou mu koupil otec ke čtrnáctým narozeninám. Vydržela mu na celý život. Vždycky, i o mnoho let později, svým žákům v Americe říkával, že fotografovat se dá třeba škatulí od bot. Důležitý že je objektiv, ne ta kisinka. Objektivů měl mnoho, všechny od firmy Dagor. Funke ho prý chválil: „Človče, vy máte linhofku a k tomu dagory? To je to nejlepší, to je pak fotografie, jako když naděře.“

Pařížská etapa

Vilém Kříž se narodil v roce 1921 v Praze – Michli. Vyučil se typografem a v letech 1940–1946 studoval na pražské Státní grafické škole právě u Funkeho. V šestačtyřicátém odešel do Paříže, kde navštěvoval École de Cinéma et de Photographie. Zároveň tehdy přispíval jako pařížský korespondent do českých novin. Ovšem jen do puče v únoru roku 1948. Do komunistického Československa se nevrátil a stal se z něj emigrant. To už žil se svou ženou Jarmilou, v devětačtyřicátém se jim narodil syn Gabriel. Protože byli tehdy velice chudí, ustlal mu v kufru. Miminu se to údajně ohromně líbilo.

Pařížská etapa byla krušná, ale zároveň přínosná. Když jednou byl opět totálně bez peněz, navštívil kteréhosi fotografa v jeho galerii a nabídl mu svoje práce. Dotyčnému se líbily, a tak Křížovi nabídl, že má spoustu prošlých filmů, a že mu je věnuje. Od té doby Vilém Kříž fotografoval jen na prošlé filmy. I když si koupil čerstvé, nechal je dva tři roky uležet a pak teprve je použil. Jeho přátelé mu pak hlásili: Mám pro tebe dobrou vintage, dobrý ročník, už je to osm let staré.

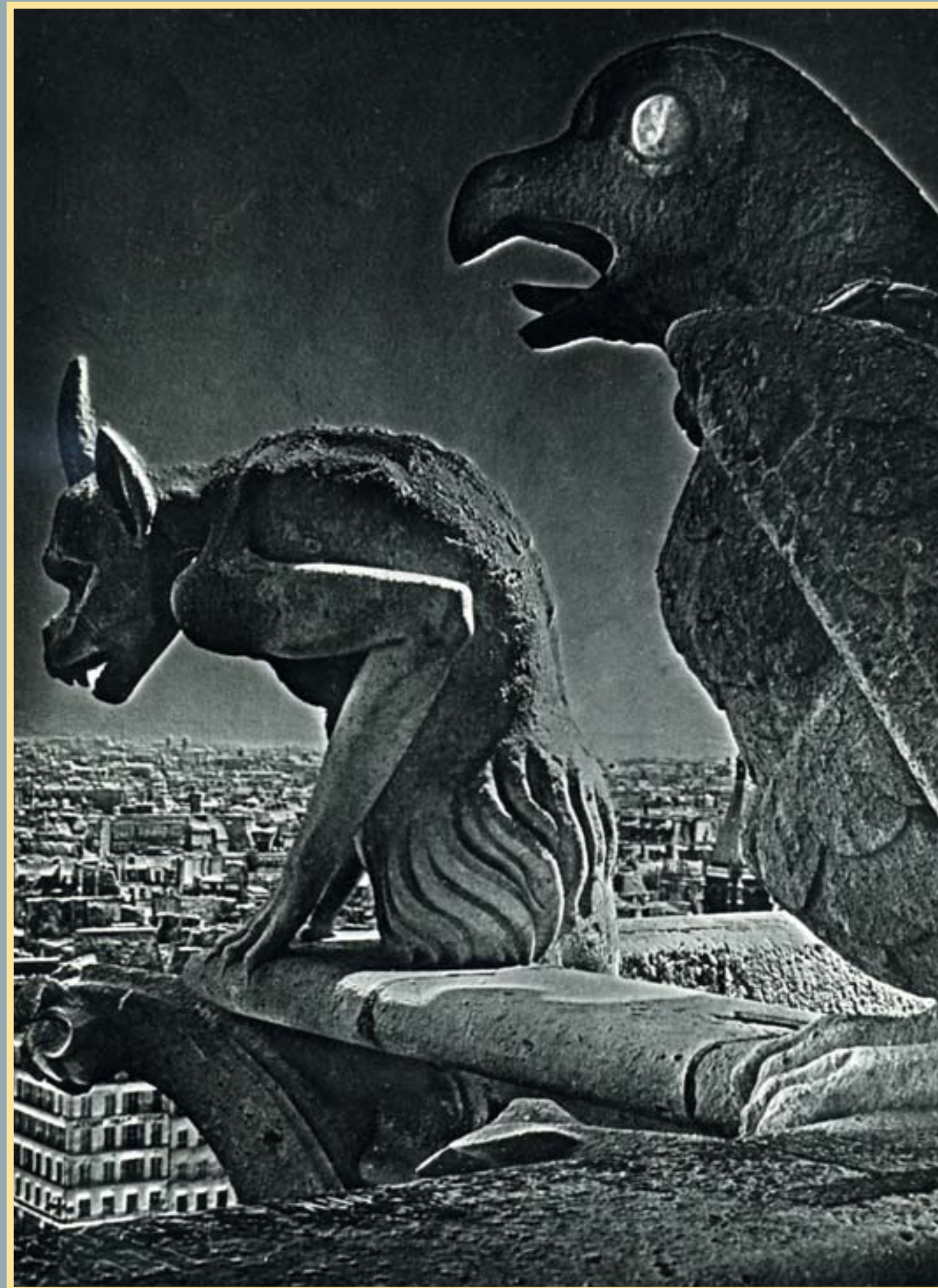

Foto: © V. Kříž, z katalogu k výstavě V. Kříže v pařížské Galerii Mansart v letech 1983/4 a z publikace V. Kříže *Sirague City*, 1975

Uměl objevit *realitu za maskami světa*, jenž nás obklopuje

Nůž v kaktusu

I když Paříž pro něj byla podle jeho slov milenkou (zatímco Praha matkou), musel opustit i tu inspirativní milenkou. Jeho později tak slavná surrealistická alba, všechno to, co objevil „za zrcadlem skutečnosti“ ve výkladních skříních poválečné Paříže, v profilech chrličů na Notre Dame, v krabíčkách s rozbitými panenkami, ho neuživilo.

Ve dvaapadesátém roce se vydal s rodinou do Spojených států, kde prošel řadou zaměstnání. Mimo jiné byl i asistentem přední americké dokumentaristky Dorothy Lange. Působil také ve vysílání Svobodné Evropy, což bylo důvodem k tomu, že byl v tehdejší Československu v nepřítomnosti odsouzen k trestu smrti za velezradu.

Po dvouletém pobytu v kanadském Montrealu (1958–1960) pracoval čtyři roky ve fotografickém oddělení Metropolitního muzea v New Yorku. V roce 1964 zakotvil v kalifornském Berkeley. Přednášel pak na několika kalifornských uměleckých školách, roku 1974 se stal profesorem na California College of Arts and Crafts v Oaklandu. Učil třicet let, vychoval spoustu studentů. Ale stěžoval si, že Amerika je příliš praktická, žáci se pořád ptali, jak vydělat fotografií co nejvíc peněz. „Vydělávat surrealistickou fotografií? To přece nejde. A oni chtěli slyšet, jak dělat surrealistický advertising! Chtěli ode mě recept na vydělávání peněz. Ale já ho neznal, a kdybych to i věděl, tak ho nepoužiju. V Americe je těžké být umělcem v evropském slova smyslu.“

K Americe nepřilnul, říkával, že mu byla dlouho cizí. Lidsky i obrazově. Ale pak se přece něco hnulo: „Jednoho dne jsem se podíval na malinké zahrádce u svého domu v Berkeley na kaktusy – a do jednoho jsem vrazil nůž na otvírání dopisů. Tak vznikla moje první americká fotografie.“ K volné tvorbě se Vilém Kříž vrátil v šedesátých letech, kdy začal sestavovat a starodávnou velkoformátovou kamerou fotografovat rozličná zátiší a asambláže. Po kaktusu s nožem následovalo již zmíněné oko v krabíčce od sardinek nazvané Tajemství moře a pak i neméně slavná Hlava s kompasem.

Pod vodotryskem snů

V roce 1975 vyšla v Kalifornii kniha Viléma Kříže Sirague City – surrealistická montáž dvou měst, která měl celý život nejraději a nejvíc jim rozuměl – Prahy a Paříže. Na otázku, kde Sirague leží, odpovídal s úsměvem, že všude a nikde. Ale když je člověk navštíví, bude se chtít vrátit znovu a znovu. A vždycky tam bude fantastické slunce. Také strach před osaměním se v Sirague úplně ztratí. Protože tam – za světem – se vás ujme přízračný průvodce. Ukáže vám, že ďáblíci na věži nejsou nikdy unavení. Naučí vás slyšet hudbu oblaků, sledovat tanec květin. Předvede dýku, jak propichuje srdce. Postojí s vámi na křižovatce času. Pod vodotryskem snů.

Vilém Kříž mnohokrát vystavoval na samostatných i kolektivních výstavách ve Francii, v USA, ve Velké Británii, v Kanadě. Trvale je zastoupen v newyorském Metropolitním muzeu a v Muzeu moderního umění, v pařížské Bibliothèque National, v Muzeu moderního umění v japonském Kjótu, na univerzitě v britském Lancasteru, v soukromých sbírkách po celém světě. Před patnácti lety, po téměř půl století života jinde, se chystal vrátit natrvalo do Čech. Těšil se na to, tvrdil, že všechno, co celý život dělal, se narodilo už tehdy dávno, když chodíval s Funkem po Praze. Návrat však bohužel Vilému Křížovi nevyšel, na konci roku 1994, v třiasedmdesáti letech, zemřel v Kalifornii.

Francouzský režisér Jean Renoir o něm řekl, že uměl objevit realitu za maskami světa, jenž nás obklopuje. Aby ne, takový surrealist, který žil nad realitou v tom nejlepším slova smyslu, který dokázal vidět za zrcadlo. A nejen tam dohlédnout, ale i vyjádřit spatřené. Zprostředkovat je těm méně vidoucím. Z tajemných jezírek pro ně vylovit představy, sny, básně a sestavit z nich obrazy vrstev duše. Někdy dost kruté nebo smutné, vždycky čarovné. ■

Autoportrét

Na vedlejší straně:
V Sirague se vás ujme přízračný průvodce. Ukáže vám, že ďáblíci na věži nejsou nikdy unavení. Naučí vás slyšet hudbu oblaků, sledovat tanec květin. Předvede dýku, jak propichuje srdce...

